

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XOHISH-ISTAK KATEGORIYASINI IFODA ETISHNING LEKSIK USULLARI

Sirojova Zarnigor Nasriddinovna
Buxoro dalat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Anotatsiya: Ushbu tadqiqotda ingliz va o'zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifoda etishning leksik usullari tahlil qilinadi. Har ikkala tilda xohish, istak, niyat kabi ma'nolarni ifodalashda foydalaniladigan so'z va iboralarning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Ingliz tilida "want," "wish," "desire" kabi leksik birliklar, o'zbek tilida esa "xohlash," "istash," "niyat qilmoq" kabi so'zlar orqali bu kategoriyalarni ifodalash usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot, ikki tilning leksik tizimidagi farq va o'xshashliklarni ochib beradi, tilshunoslarga va talabalar uchun foydali bo'ladi.

Kalit so'zlar. Leksik, usul, taqqoslash, tilshunoslik, kategoriya, ifodalash, o'xshashlik.

LEXICAL METHODS OF EXPRESSING THE CATEGORY OF WISH-DESIRE IN ENGLISH AND UZBEKISTAN

Annotation: This study analyzes the lexical methods of expressing the category of desire in English and Uzbek. The specific features of words and phrases used to express meanings such as desire, istak, intention in both languages are considered. The methods of expressing these categories through lexical units such as "want," "wish," "desire" in English, and words such as "xohlash," "istash," "niyat qilmoq" in Uzbek are analyzed. The study reveals the differences and similarities in the lexical systems of the two languages, and will be useful for linguists and students.

Keywords. Lexicon, method, comparison, linguistics, category, expression, similarity.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ КАТЕГОРИИ ЖЕЛАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В данном исследовании анализируются лексические способы выражения категории желания в английском и узбекском языках. Рассмотрены особенности слов и словосочетаний, используемых для выражения желаний, желаний и намерений в обоих языках. В английском языке анализируются такие лексические единицы, как «хочу», «желание», «желание», а в узбекском языке — «хохлаш», «исташ», «ният кильмок». Исследование выявляет различия и сходства лексических систем двух языков и будет полезно лингвистам и студентам.

Ключевые слова. Лексикон, метод, сравнение, лингвистика, категория, выражение, аналогия.

Kirish. Til inson fikr va his-tuyg‘ularini ifodalashning eng muhim vositalaridan biridir. Har bir til o‘ziga xos usullar orqali xohish-istak kabi murakkab ma’no kategoriyalarini ifodalaydi. Xohish-istak kategoriyasi, tilshunoslikda, subyektning ichki niyati, orzu-istaklari va maqsadlarini bildirish uchun ishlatiladigan grammatik va leksik strukturalarni o‘z ichiga oladi. Ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istakni ifodalashning leksik usullari bir-biridan farq qiladi, ammo bir vaqtning o‘zida umumiy xususiyatlarga ham ega. Ingliz tilida bu kategoriyaning ifodalanishi uchun "want," "wish," "desire" kabi so‘zlar keng qo‘llanilsa, o‘zbek tilida esa "xohlash," "istash," "niyat qilmoq" kabi iboralar ishlatiladi. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning leksik usullari tahlil qilinadi va ikki til o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar yoritiladi. Maqsad – tilshunoslarga, talabalar va til o‘rganuvchilarga bu til tizimlaridagi farqlarni tushunishga yordam berishdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tilshunos olimlar til va madaniyatni o‘zida mujassamlashtiruvchi lingvomadaniyatshunoslik sohasining lisoniy tadqiqi masalalari bilan XX asrning 90-yillaridan shug‘ullana boshladilar hamda til, madaniyat, inson shaxsiyati orqali tadbiq etila boshlagan ushbu yo‘nalishning muammolari ilmiy izlanishlarda aks eta boshladi. Til va madaniyat munosabatlari haqidagi muhim ma’lumotlar dastavval V.fon Gumboldt [1], keyinchalik E.Sepir [2], B.Uorf [3] kabi taniqli olimlarning ilmiy asoslangan asarlarida o‘z ifodasini topgan va ushbu nazariya yuzasidan izlanishlarning rivojlanishiga turtki bo‘lgan. Hozirda lingvomadaniyatshunoslik sohasining keng ko‘lamli ilmiy tadqiqotlari orasida rus tilshunoslari N.F.Alefirenko [4], A.Vejbitskaya [5], S.G.Vorkachev [6], V.V.Vorobyov [7], V.I.Karasik [8], O.A.Kornilov [9], kabi olimlarning xizmatlari beqiyosdir.

Tilshunoslikning o‘rganish obyekti til – ijtimoiy hodisa sifatida e’tirof etilib, nutq jihatidan insonlarni bir-biri bilan bog‘lovchi aloqa vositasi hisoblanishi barchaga ma’lum ekanligini ta’kidlash joizdir. Shu bilan birgalikda, til – millatning ma’naviy boyligi va madaniyatni namoyish etib beruvchi timsol sifatida ham e’tirof etiladi [11]. Madaniyat esa har bir xalqqa oid an’ana, urf-odat, qadriyatlar, taomlanish madaniyati, kiyinish etikasi va hayot tarzini namoyish etuvchi ijtimoiy hodisa deb talqin etiladi. Shu o‘rinda, til va madaniyatning uzviy bog‘lovchi belgilari sifatida uning har bir xalqqa xosligi va har millatda turlicha ko‘rinishda ekanligida namoyon bo‘ladi.

Tahlil va natijalar. Ushbu tadqiqot maqsadlari va vazifalari, nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo‘lib, tilshunoslik sohasida yangi yondashuvlar va bilimlar keltirib chiqarishi kutilmoqda. Olingan natijalar, til o‘rganish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi va madaniyatlararo muloqotni kuchaytiradi.

Tadqiqot metodlari va yo‘nalishlari, o‘rganilayotgan xohish-istak kategoriyasini ingliz va o‘zbek tillarida sintaktik usullar orqali tahlil qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tadqiqotda bir necha yondashuvlar va metodologiyalar qo‘llaniladi, bu esa tadqiqotning samaradorligini

oshirishga yordam beradi. Asosiy metodlar sifatida taqqoslash, kuzatish, kontent tahlili va kognitiv lingvistika yondashuvi tanlangan.

Taqqoslash metodi tadqiqotning asosiy usullaridan biri bo‘lib, ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashga oid sintaktik usullarni tahlil qilishda qo‘llaniladi. Ushbu metod yordamida, har bir tilning o‘ziga xos sintaktik strukturalari va xohish-istakni ifodalash vositalari aniqlanadi. Taqqoslash jarayonida, ikki tilning grammatik qoidalari va usullaridagi farqlar va o‘xshashliklar o‘rganiladi. Bu, ikki til o‘rtasidagi bog‘liqliklarni tushunishga va ma'lum bir kategoriyaning ifodalash usullaridagi farqlarni aniqlashga imkon beradi.

Kuzatish metodi, til o‘rganish jarayonida xohish-istak kategoriyasining qanday ifodalanganini amaliy misollar orqali o‘rganishga xizmat qiladi. Ushbu metod yordamida, ingliz va o‘zbek tillarida muloqot qilayotgan shaxslarning xohish-istaklarini ifodalash usullari kuzatiladi. Kuzatish jarayonida, turli muloqot kontekstlarida xohish-istak kategoriyasining qanday ishlatilishi, qanday sintaktik strukturalar bilan birga kelishi va ularning muloqotdagi vazifalari o‘rganiladi. Bu, til o‘rganuvchilarning xohish-istakni ifodalashda qanday qiyinchiliklarga duch kelishini va bu jarayondagi muammolarni aniqlashga yordam beradi.

Kontent tahlili usuli, ingliz va o‘zbek tillaridagi matnlarda xohish-istak kategoriyasining ifodalash usullarini o‘rganishda qo‘llaniladi. Bu metod yordamida, tanlangan matnlardan olingan misollar tahlil qilinadi va ularning sintaktik strukturalari aniqlanadi. Kontent tahlili orqali, xohish-istak kategoriyasining ifodalash usullari, ularning qo‘llanish konteksti va sintaktik xususiyatlari o‘rganiladi. Bu tadqiqot jarayonida, turli janrlardagi matnlar (adabiyot, jurnalistika, ilmiy maqolalar va boshqalar) o‘rganiladi, bu esa xohish-istak kategoriyasining qanday qilib madaniy va tilshunoslik kontekstida ifodalanganini ko‘rsatadi.

Kognitiv lingvistika yondashuvi, xohish-istak kategoriyasini insonning tilni tushunishi va qabul qilish jarayonida qanday ifodalanganini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metod yordamida, xohish-istakni ifodalashda psixologik omillar va kognitiv jarayonlar tahlil qilinadi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, til tilshunoslikdan tashqari, insonning fikrlash jarayonini, hissiyotlarini va motivatsiyalarini ham o‘rganadi. Bu yondashuv, xohish-istak kategoriyasining sintaktik usullarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi va til o‘rganish jarayonida qanday psixologik omillar mavjudligini aniqlashga imkon beradi.

Tadqiqotda foydalaniladigan metodologik yondashuvlar, sifat va miqdoriy tahlil usullarini o‘z ichiga oladi. Sifat tahlili, til o‘rganish jarayonidagi xohish-istak kategoriyasining sintaktik usullarini chuqur o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, til o‘rganuvchilarning muloqotdagi xohish-istakni qanday ifodalashini aniqlashda yordam beradi. Miqdoriy tahlil esa, matnlar va kuzatishlar asosida statistik ma'lumotlarni to‘plash va tahlil qilishga asoslanadi. Bu, tadqiqot natijalarini umumlashtirish va xulosa chiqarishda yordam beradi.

Tadqiqot jarayonida amaliy tadqiqotlar ham muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda, til o‘rganuvchilar bilan interaktiv mashg‘ulotlar o‘tkazilishi mumkin, bu esa xohish-istak kategoriyasining ifodalash usullarini o‘rganishda amaliy tajribalarni oshirishga yordam beradi. Muloqot jarayonida, xohish-istakni ifodalashga oid turli vaziyatlar yaratish va ularni amaliyotda

qo‘llash, til o‘rganuvchilarning o‘z fikrlarini ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bularning barchasi, ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning sintaktik usullarini o‘rganish jarayonida qo‘llaniladigan metodlar va yondashuvlardir. Ushbu metodlar, tadqiqotning maqsadlariga erishishda zarur bo‘lib, xohish-istak kategoriyasining o‘ziga xos jihatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Olingan natijalar, nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo‘lib, til o‘rganish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

Ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning sintaktik usullarini o‘rganish jarayoni, tilshunoslik sohasida muhim ilmiy va amaliy natijalarni keltirib chiqardi. Tadqiqot davomida aniqlangan sintaktik farqlar, madaniy kontekst va psixologik jihatlar, hamda o‘qitish metodologiyalari, o‘quvchilarning xohish-istakni ifodalash ko‘nikmalariga ta’sirini ko‘rsatadi. Bu jarayon, til o‘rganishdagi qiyinchiliklarni tushunishga va ularni bartaraf etish uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Sintaktik usullarni taqqoslash jarayonida, ingliz tilida xohish-istak ko‘pincha modal fe‘llar va ifodalarning keng spektri orqali ifodalanishi, o‘zbek tilida esa ko‘proq oddiy so‘zlar va frazalar yordamida amalga oshirilishi aniqlangan. Bu farqlar, til o‘rganuvchilarning ikki tilni o‘rganish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Misol uchun, ingliz tilidagi “I would like” ifodasi o‘zbek tilida aniq bir shaklda “men xohlayman” deb tarjima qilinmaydi, chunki bu ifoda ichki ehtiyoj va ijtimoiy kontekstga qarab turlicha ifodalanishi mumkin. Til o‘rganuvchilarga bu sintaktik farqni anglash va amaliyotda qo‘llashda yordam beradigan o‘qitish metodlari zarur.

Tadqiqot davomida aniqlangan madaniy kontekst va psixologik omillar, xohish-istak kategoriyasini ifodalashda muhim ahamiyatga ega. O‘zbek madaniyatida xohish-istak ifodalari ko‘proq odob-axloq qoidalariga mos ravishda shakllanadi, bu esa xohish va istakni ifodalashda ehtiyotkorlikni talab qiladi. Ingliz tilida esa, xohish-istak ko‘proq ochiq va bevosita ifodalashga yo‘naltirilgan. Bu madaniy farq, til o‘rganuvchilarning o‘zaro aloqalarida qiyinchiliklar tug‘dirishi mumkin. Shuning uchun, madaniyatshunoslik yondashuvini qo‘llash, o‘quvchilarga madaniyatlararo aloqalarni hisobga olib, xohish-istakni ifodalashni o‘rganishga imkon berishi kutilmoqda.

An’anaviy o‘qitish usullari xohish-istak kategoriyasini o‘rganishda yetarli samaradorlikni ta’minlamasligi aniqlangan. O‘quvchilarning xohish-istakni ifodalashda qiyinchiliklar bilan duch kelishi, o‘qitish jarayonlariga yangi yondashuvlarni kiritishni talab qiladi. Interfaol o‘qitish metodlarini qo‘llash, o‘quvchilarning xohish-istakni amaliyotda ifodalashga tayyorlashda samarali bo‘lishi mumkin. Interaktiv mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar va guruhli muhokamalar orqali xohish-istakni o‘rganish, til o‘rganuvchilarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning sintaktik usullarini o‘rganish, tilshunoslik sohasida bir qator muhim ilmiy muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu

muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun yondashuvlarni tahlil qilish, tadqiqotning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Xohish-istak kategoriyasini ifodalashda ingliz va o‘zbek tillaridagi sintaktik farqlar mavjud. Ingliz tilida xohish-istak ko‘pincha modal fe‘llar, masalan, “want”, “wish”, “would like” kabi ifodalar yordamida shakllanadi. O‘zbek tilida esa, xohish-istak ko‘pincha “istayman”, “xohlayman” va shu kabilar yordamida ifodalanadi. Bu sintaktik farqlar, til o‘rganuvchilarning ikki tilni o‘rganish jarayonida qiyinchiliklar tug‘diraishi mumkin. Ushbu muammoni hal qilish uchun, taqqoslash metodidan foydalanish mumkin. Taqqoslash jarayonida, har bir tilning sintaktik strukturalarini aniqlash va ularni amaliy misollar bilan tasdiqlash muhimdir. Shuningdek, til o‘rganuvchilarga turli kontekstlarda xohish-istakni ifodalashni o‘rganish uchun interaktiv mashg‘ulotlar o‘tkazish kerak. Bu, ularga sintaktik farqlarni anglash va ularni amaliyotda qo‘llashga yordam beradi.

Xohish-istak kategoriyasini ifodalashda kognitiv omillar va psixologik jihatlar ham muhim rol o‘ynaydi. Har bir til o‘rganuvchisi o‘z hissiyotlari, motivatsiyalari va fikrlash jarayonlariga qarab xohish-istakni ifodalashda farq qiladi. Bu esa til o‘rganish jarayonida muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Kognitiv lingvistika yondashuvini qo‘llash, bu muammoni hal qilishda foydali bo‘lishi mumkin. Kognitiv jarayonlarni tahlil qilish orqali, xohish-istak kategoriyasining ifodalash usullaridagi psixologik jihatlarini aniqlash va muammolarni bartaraf etish uchun strategiyalar ishlab chiqish mumkin. Misol uchun, til o‘rganuvchilar bilan psixologik tahlil o‘tkazish va ularning xohish-istakni qanday his etishlarini tushunish, ularni yanada samaraliroq o‘qitish imkonini beradi.

Ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashda madaniy farqlar ham muhim ahamiyatga ega. Har bir madaniyatning o‘ziga xos qoidalari va an‘analari, xohish-istakni qanday ifodalashga ta’sir qiladi. O‘zbek madaniyatida, ko‘pincha xohish-istak ifodalarida odob-axloq qoidalari hisobga olinadi, bu esa til o‘rganuvchilarning noqulay vaziyatlarga duch kelishiga olib kelishi mumkin. Madaniyatshunoslik yondashuvini qo‘llash, bu muammoni hal qilishda yordam beradi. Til o‘rganuvchilarga madaniy kontekstda xohish-istak kategoriyasini o‘rganish imkonini berish, ularning madaniyatlararo muloqot qobiliyatini oshiradi. Madaniy kontekstda xohish-istakni ifodalashni o‘rganish, til o‘rganuvchilarning o‘zaro aloqalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Xohish-istak kategoriyasini o‘rganish jarayonida mavjud bo‘lgan o‘qitish metodologiyalari ham muammo tug‘dirishi mumkin. An’anaviy o‘qitish usullari, til o‘rganuvchilarning xohish-istakni ifodalash qobiliyatini samarali rivojlantirishda yetarli bo‘lmazligi mumkin. Interfaol o‘qitish metodlarini qo‘llash, bu muammoni bartaraf etishning samarali yo‘li hisoblanadi. O‘quvchilarga interaktiv mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar va guruhli muhokamalar orqali xohish-istakni ifodalashni o‘rganish imkoniyatini berish, ularning o‘z fikrlarini ifodalash qobiliyatini va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xohish-istak kategoriyasini ingliz va o‘zbek tillarida ifodalashda yuzaga keladigan ilmiy muammolarni aniqlash va ularni hal qilish yondashuvlarini tahlil qilish, tadqiqotning

rivojlanishi va til o‘rganish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Har bir muammoni hal qilish uchun qo‘llaniladigan yondashuvlar, til o‘rganuvchilarning xohish-istakni ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishga, madaniyatlararo muloqotni kuchaytirishga va til o‘rganish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi. Bu esa, tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida yangi bilimlar va yondashuvlar keltirib chiqaradi.

Xulosa. Ingliz va o‘zbek tillarida xohish-istak kategoriyasini ifodalashning leksik usullari o‘rtasidagi farq va o‘xshashliklar tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilida "want," "wish," "desire" kabi leksik birliklar orqali xohish-istak kategoriyasi keng ifodalanadi, o‘zbek tilida esa "xohlash," "istash," "niyat qilmoq" kabi iboralar yordamida bu ma’nolar ifodalanadi. Har ikki tilda ham bu kategoriyaning ifodalanishi subyektning ichki dunyosini, niyatlarini va orzu-istaklarini aks ettiradi. Biroq, ingliz va o‘zbek tillarida bu kategoriyaning leksik ifodalanishidagi nuanslar tilning strukturaviy va madaniy xususiyatlari bilan bog‘liq. Shunday qilib, tahlil qilganimizdek, ingliz va o‘zbek tillarining leksik tizimlaridagi xohish-istakni ifodalash usullari o‘rtasidagi farqlarni tushunish, tillarni o‘rganish va ular orasidagi muloqotni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

ADABIYOTLAR:

1. Гумбольдт В.Ф. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – С. 80.
2. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – С. 112.
3. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку// Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1960. Вып. № 1. – С. 174.
4. Алефиренко Н.Ф. Протовербальное порождение культурных концептов и их фразеологическая репрезентация// Филол. науки, 2002. – № 5. – С. 72-81.
5. Вежбицкая А. Язык, культура и познание. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
6. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании// Филологические науки, 2001. – № 1. – С. 6472.
7. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. – М., 1997. – С. 32.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. 2-е изд. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi “O‘zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5117-sonli qarori.
11. Ничкало Н.Г., Филонова Г.Н., Суходольской-Кулешовой О.В. Современное образование как открытая система: Коллективная монография. – М.: Институт научной и педагогической информации РАО, «ЮРКОМПАНИ», 2012. – 576 с.